

میانجی‌گری عزت نفس در رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی

امین رحمتی^۱، جعفر هوشیاری^۲، محمد مهدی صفورایی پاریزی^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش واسطه‌ای عزت نفس در رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی به روش پیمایشی توصیفی از نوع همبستگی انجام شد. جامعه این پژوهش شامل کلیه دانشجویان و طلاب شهر قم بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۶۷۴ دانشجو و طلبه برای گروه نمونه انتخاب شدند که به پرسش‌نامه‌های عزت نفس روزنبرگ، مقیاس تجدید نظر شده جهت‌گیری مذهبی هیل و مقیاس رضایت از زندگی دینر پاسخ دادند. نتایج به دست آمده نشان داد که رضایت از زندگی با عزت نفس و جهت‌گیری مذهبی درونی، بیرونی فردی و بیرونی اجتماعی و کل رابطه مثبت معنا دار دارد. یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که عزت نفس، رابطه جهت‌گیری مذهبی کل با رضایت از زندگی را به طور کامل واسطه‌گری می‌کند. با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود که برای افزایش رضایت از زندگی دانشجویان و طلاب، به تقویت آن دسته از باورهای مذهبی که سبب افزایش عزت نفس افراد می‌شود، تأکید گردد.

واژگان کلیدی: جهت‌گیری مذهبی، عزت نفس، رضایت از زندگی،

میانجی‌گری عزت نفس.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۰۹

۱. کارشناس ارشد روان‌شناسی اسلامی گرایش مثبت‌گرا، مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران.

Email: rahmaty2000@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری قرآن و روان‌شناسی، عضو گروه روان‌شناسی مؤسسه عالی علوم انسانی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: Mahdeh1359@yahoo.com

۳. دانشیار روان‌شناسی تربیتی، عضو هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Email: safurayi@gmail.com

The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship between Religious Orientation and Life Satisfaction

Amin Rahmati¹, Jafar Hoshyari², Mohammad Mahdi Safouraei Parizi³

This correlational study was conducted with the purpose of investigating the mediating role of self-esteem in the relationship between religious orientation and life satisfaction and with the help of a survey-descriptive method. The population consisted of all students and clergymen in the city of Qom and 674 ones were selected as the sample by the convenience sampling. They answered Rosenberg's self-esteem scale, Hill's revised religious orientation scale, and Diener's satisfaction with life scale. The results showed that life satisfaction has a significant and positive relationship with self-esteem and intrinsic, extrinsic-personal, extrinsic-social, and entire religious orientation. In addition, self-esteem has fully a mediating role in the relationship between entire religious orientation and life satisfaction. According to the results, for raising students' and clergymen's life satisfaction, it is recommended that those religious beliefs that increase people's self-esteem be reinforced.

Keywords: religious orientation, self-esteem, life satisfaction, mediating role of self-esteem.

Paper Type: Research

Data Received: 14/10/2018

Data Accepted: 30/12/2018

1. M.A. in Islamic Psychology (in the Field of Positive Psychology), Academic Institute for Ethics and Education, Qom, Iran.
Email: rahmaty2000@gmail.com

2. FResearcher of Qom Seminary, Ph.D. Student in Quran and Psychology, Member of Psychology Group, Faculty of Humanities and Social Sciences, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. (Corresponding Author)
Email: Mahdeh1359@yahoo.com

3. Associate Professor of Educational Psychology, Faculty Member of Al-Mustafa International University, Qom, Iran.
Email: safurayi@gmail.com

در جامعه مدرن و پیچیده امروزی مسئله رضایت از زندگی از مقوله‌های مهم است. رضایت از زندگی یک فرایند دآوری است که افراد، کیفیت زندگی خود را براساس ملاک‌های منحصر به فرد خود ارزیابی می‌کنند. رضایت از زندگی، یک صفت پایدار و عینی نیست، بلکه به تغییرات موقعیتی، حساس بوده و براساس برداشت و دیدگاه خود افراد در نظر گرفته می‌شود (سجودی، معصومی‌راد، آوردیده و عبدی، ۱۳۹۴). به علاوه رضایت از زندگی هسته بهزیستی ذهنی و ارزیابی کلیدی از سلامت روان می‌باشد. در بسیاری از آموزه‌های اسلام به راه‌های کسب رضایت زندگی اشاره شده است؛ در بیانی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که خدای تعالی می‌فرماید: «من آسایش را در بهشت قرار دادم و مردم آن را در دنیا می‌جویند و آن را نمی‌یابند. یافتن آنچه وجود ندارد به ناکامی منجر می‌شود و احساس ناکامی موجب افسردگی و نارضایتی خواهد شد» (هاشمیان، ۱۳۹۴). امام علی علیه السلام می‌فرماید: «هرکس آرزوهایش زیاد شود، رضایتش کم می‌شود» (مجلسی، ۱۴۰۴هـ.ق، ۳۶۸/۷۵).

افرادی که رضایت بالایی از زندگی دارند، هیجان‌های مثبت بیشتری را تجربه کرده‌اند، از گذشته و آینده خود و دیگران رویدادهای مثبت بیشتری را به یاد می‌آورند و از پیرامون خود ارزیابی مثبت‌تری دارند و آنها را خوشایند توصیف می‌کنند (تیم، ۲۰۱۰). در حالی که افراد با رضایت از زندگی پایین، خود، گذشته و آینده‌شان، دیگران و نیز رویدادها و موقعیت‌های زندگی خود را نامطلوب ارزیابی می‌کنند و هیجان‌های منفی مانند اضطراب و افسردگی بیشتری را تجربه می‌کنند (رایت، کراوفورد و دلکاستیلو، ۲۰۰۹). رایت و کروپانزانو^۲ (۲۰۰۰) عوامل متعددی را در افزایش رضایت افراد از زندگی مطرح کرده‌اند. این عوامل را می‌توان در دو دسته عوامل زیستی (مثل آمادگی ژنتیکی و سلامت جسمانی) و عوامل اجتماعی روانی (مثل روابط اجتماعی مطلوب و نیازهای روانی) طبقه‌بندی نمود (رایت و کروپانزانو، ۲۰۰۰). مطالعات اخیر نیز نشان می‌دهد که فعالیت‌های مذهبی در رضایت زندگی نقش مهمی ایفا می‌کند (یو، ۲۰۱۷). مذهب می‌تواند تأثیر مثبتی بر رضایت از زندگی داشته باشد. چنین حمایت‌هایی باعث

1. Thimm, J. C.
2. Wright, M. O., Crawford, E., & Del Castillo, D.
3. Wright, T. A., & Cropanzano, R.
4. Yoo, J.



احساس امنیت جسمانی، شناختی و هیجانی می‌شوند (پیکوک، ۱۹۹۹، به نقل از حاجی زاده میمندی و برغمندی، ۱۳۸۹). آلپورت مذهب را یکی از عوامل بالقوه مهم برای سلامت روان می‌داند. از دیدگاه آلپورت جهت‌گیری مذهبی به دو صورت درونی و بیرونی است. وی تأکید می‌کند در جهت‌گیری مذهبی درونی، خود دین، هدف است و فرد، ارزش‌ها و آموزه‌های دینی را درونی می‌کند. درحالی‌که در جهت‌گیری دینی بیرونی، دین، ابزاری برای رسیدن به هدف‌های دیگر همچون آرامش، امنیت، مقام و موقعیت اجتماعی است (آلپورت و راس، ۱۹۶۷). هیل^۲ (۱۹۹۹) جهت‌گیری بیرونی را به دو بخش جهت‌گیری دینی بیرونی فردی^۳ و جهت‌گیری مذهبی بیرونی اجتماعی^۴ تفکیک کرده است. جهت‌گیری بیرونی فردی، دین‌داری با اهداف شخصی مانند آرامش و آسایش است و جهت‌گیری بیرونی اجتماعی با اهداف اجتماعی مانند دوست‌یابی است. ابراهیمی و میرزااحسینی (۱۳۹۳) در پژوهش خود نشان دادند که جهت‌گیری دینی درونی و بیرونی زنان مجرد با رضایت آنها از زندگی رابطه معناداری ندارد و در زنان متأهل جهت‌گیری دینی بیرونی با رضایت از زندگی رابطه معنادار (۰/۰۵۴) دارد. کمبری سنقرآبادی و فتح‌آبادی (۱۳۹۱) در پژوهشی بر ۲۴۴ دانشجوی نشان دادند که رضایت از زندگی و جهت‌گیری درونی رابطه معناداری (۰/۱۵۸) دارند؛ در این دو پژوهش از مقیاس جهت‌گیری دینی آلپورت استفاده شده بود.

با توجه به نتایج متناقض این پژوهش‌ها و مقیاس‌هایی که در این پژوهش‌ها به کار رفته است، مناسب است با استفاده از مقیاس جهت‌گیری دینی بازنگری شده هیل (۱۹۹۹)، رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی مجدد بررسی شود. با توجه به متن گویه‌ها به نظر می‌رسد که سنجش جهت‌گیری درونی و بیرونی دو سطح دین‌داری را نشان ندهد، بلکه دو گونه دین‌داری در تعامل با شخصیت را معرفی می‌کند و مناسب است نمره کل جهت‌گیری دینی که حاصل جمع تمام نمرات است، لحاظ شود (رحمتی، فرهوش، رضاییان بیلندی، نصرافهانی و مصلحی، ۱۳۹۶). اعتقادات دینی و مذهبی، نگرشی جدید درباره جهان به انسان می‌دهد و نوعی دلبستگی معنوی برای انسان ایجاد می‌کند. توکل به خداوند و عبادت از

1. Allport, G. W., & Ross, M.
2. Hill, P. C.
3. extrinsic-personal
4. extrinsic-social

طریق ایجاد امید و تشویق به نگرش‌های مثبت، موجب آرامش درونی فرد می‌شود (صالحی و مسلمان، ۱۳۹۴). درنتیجه، رضایت از زندگی را در فرد تحت تأثیر قرار می‌دهد. پژوهش‌ها نیز ارتباط جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی را تأیید کرده‌اند.

حاجی زاده میمندی و برغمندی (۱۳۸۹) نشان دادند که بین عمل به باورهای دینی و رضایت از زندگی در بین سالمندان رابطه مثبت وجود دارد. عبدالله پور، مهدوی اقدام، قلی زاده و اشرفی زکی (۱۳۹۰) نیز در پژوهش خود دریافتند که ابعاد نگرش مذهبی شامل انجام واجبات و دخالت دادن دین در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌ها، می‌توانند تغییرات رضایت از زندگی را پیش‌بینی کنند. کمری سنقرآبادی و فتح‌آبادی (۱۳۹۱) نقش جهت‌گیری مذهبی و امید به زندگی را در میزان رضایت از زندگی مورد سنجش قرار دارند و دریافتند که جهت‌گیری مذهبی درونی می‌تواند رضایت از زندگی را تبیین کند.

لیم، رابرت و پوتنام^۱ (۲۰۱۴) نشان دادند که مردم مذهبی رضایت از زندگی بیشتری دارند. راکراچاکارن، ماسچیس و شانون^۲ (۲۰۱۵) نیز نشان دادند که رضایت از زندگی از مذهب تأثیر می‌پذیرد. زوتی، اسپیزیا و بارال^۳ (۲۰۱۶) نشان دادند که ارتباط بین اعتقادات مذهبی و رضایت از زندگی رابطه‌ای مثبت و علی وجود دارد. بیچ (۲۰۱۶) نشان داد که نماز و مذهب نقش معناداری در رضایت از زندگی و سلامت دارد. همچنین مشارکت مذهبی با رضایت از زندگی در مهاجران کره‌ای سالخورده رابطه مثبت دارد (پارک، رو و یو، ۲۰۱۲).

علاوه بر تأثیر مستقیمی که جهت‌گیری مذهبی بر رضایت از زندگی دارد، می‌تواند از طریق تأثیر بر متغیرهای روانی دیگر نیز بر رضایت از زندگی اثر بگذارد. برای مثال، یافته‌های پژوهشی بال و همکاران (۲۰۰۳) در نوجوانان آفریقایی-آمریکایی نشان داد که سطوح بالاتر باورهای مذهبی با عزت نفس بیشتر و کارکردهای روان شناختی بهتر مرتبط است (بدی‌گرگری و فرید، ۱۳۹۵). همچنین یو (۲۰۱۷) نشان داده است که اعتقاد مذهبی از طریق نقش واسطه‌ای بهزیستی معنوی و عزت نفس، تأثیر غیرمستقیم بر رضایت از زندگی مسیحیان کره‌ای دارد. ویلیام جیمز پایه‌گذار روان‌شناسی غربی، عزت نفس را یکی از ابعاد مهم سلامت روان معرفی می‌کند. سلامت روان جزو جدایی‌ناپذیر شخصیت بهنجار و سالم است و عزت نفس

1. Lim, C. h., & Putnam, R.
2. Rakrachakarn, V., Moschis, G. P., Ong, F. S., & Shannon, R.
3. Zotti, R., Speziale, N., & Barra, C.
4. Park, J., Roh, S., & Yeo, Y.



از مؤلفه‌های اصلی و مهم آن تلقی می‌شود (هو،^۱ ۲۰۱۷). به نظر اسمیت و کوپر (۱۹۶۷) احساس ارزشمندی از توانایی‌های خود، عزت نفس نامیده می‌شود. در منابع اسلامی نیز عزت نفس دارای جایگاه والایی است و از مفاهیم کلیدی قرآنی و حدیثی به شمار می‌رود. به طوری که در قرآن کریم ماده عَزَّ ۱۱۶ بار، واژه العِزَّة ۱۰ و عزیز ۹۲ مرتبه به کار رفته است (نژاد عمران و کمالوند، ۱۳۹۵). امام علی علیه السلام نیز می‌فرمود: «مرگ آری، اما تن دادن به پستی هرگز، قناعت به کم آری، اما دست نیاز به سوی دیگران هرگز» (نهج البلاغه، ۱۳۸۸). در منابع اسلامی عزت نفس، مایه سلامت روانی و رفتاری معرفی شده است. در حدیثی از امیرمؤمنان علی علیه السلام آمده است: «کسی که از احترام نفس برخوردار باشد، شخصیت خود را با گناه، بی‌ارزش و پست نمی‌کند» (نوری، ۱۴۰۸، به نقل از گلی، ۱۳۹۴).

بیشتر تحقیقات این مطلب مهم و اساسی را تأیید می‌کنند که عزت نفس بالا از عوامل مثبت و مؤثر در بهداشت روانی است و عزت نفس پایین از عوامل مستعدکننده ناراحتی‌های روانی می‌باشد (اویک، فانیگ، فیلیپو، وجسیسکی، مکنزی و مک‌آلوی،^۲ ۲۰۱۷). پیرلین و اسکولر^۳ (۱۹۷۸) بیان می‌کنند که هرچه احساسات مثبت نسبت به خود بیشتر باشد، به همان اندازه منابع مقابله با استرس بیشتر است. باورهای مذهبی موجب بهبود سلامت، کیفیت زندگی و افزایش عزت نفس می‌شود (توریانو، شاون، ویتمن، هامپسون، روبرتز و دانیل،^۴ ۲۰۱۲).

پژوهش‌ها تأثیر جهت‌گیری مذهبی بر عزت نفس را تأیید کرده‌اند. فکوری، پيله‌ورزاده، شمسی و قادری (۱۳۹۴) در پژوهش خود ارتباط باورهای مذهبی با عزت نفس در دانشجویان را تأیید کردند. گرشاد، هاشمی، حاتمی، حسین‌پور، استادی، حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند که با افزایش گرایش مذهبی، میزان عزت نفس افزایش می‌یابد. پژوهش بخشی‌ارجنکی، شریفی و قاسمی (۱۳۹۴) نشان داد که نگرش دینی نقش مثبتی در ارتقای عزت نفس دارد. ناچیپان و گاناپراکاسان و سافین^۵ (۲۰۱۸) نیز در پژوهش خود دریافتند که رفتارهای خیرخواهانه و بشردوستی با مذهب ارتباط مثبت وجود دارد، اما بین عزت نفس و

1. Ho, H. C.
2. Awick, E. A., Ehlers, D., Fanning, J., Phillips, S. M., Wójcicki, T., Mackenzie, M. J., & McAuley, E.
3. Pearlin, L. I., & Schooler, C.
4. Turiano, N. A., Shawn, D., Whiteman, S. E., Hampson, B. W., & Daniel, K.
5. Nachiappan, S., & Ganaprakasam, C. h., & Suffian, S.

مذهب رابطه منفی به دست آوردند. لیو^۱ (۲۰۱۳) نیز بیان می‌کند که مذهبی بودن، عزت نفس را پیش‌بینی نمی‌کند. پاپازیس، نیکولاس، تسیگا، کرسٹوفورو و کریا^۲ (۲۰۱۳) نشان دادند که اعتقادات مذهبی دانش‌آموزان با عزت نفس آنها رابطه مثبت و با افسردگی، استرس فعلی و استرس باعنوان خصیصه شخصیت، ارتباط منفی دارد. پاپازیس و همکاران (۲۰۱۳) نیز نشان دادند که جهت‌گیری مذهبی قابلیت پیش‌بینی رفتارهای ضد اجتماعی و عزت نفس در جوانان را دارد. در این میان نقش جهت‌گیری مذهبی درونی بالاتر از جهت‌گیری مذهبی بیرونی است.

جهت‌گیری مذهبی می‌تواند با تأثیرگذاری بر عزت نفس بر رضایت از زندگی افراد تأثیر بگذارد. براساس نظریه بروکتر، عزت نفس سپری محافظ در برابر تنیدگی است. براساس این فرضیه افراد با عزت نفس بالا نسبت به افراد با عزت نفس پایین در مقابل رویدادهای محیطی انعطاف‌پذیری بالاتری دارند. از این رو به نظر می‌رسد که ارزیابی مثبت خود که در قالب عزت نفس مشخص می‌شود، برای رضایت از زندگی ضروری است؛ زیرا باعث ارزیابی مثبت فرد از زندگی می‌شود. (چا^۳، ۲۰۰۳). اوکواراجی، آگووا، شیویوبی^۴ (۲۰۱۶) بیان می‌کنند که شادکامی و رضایت از زندگی در فرد می‌تواند با یافتن اینکه فرد دارای چه مقداری از احساسات مثبت، مشارکت، معنایابی، روابط مثبت و عزت نفس است، ارزیابی شود.

پژوهش‌ها نیز نقش عزت نفس بر رضایت از زندگی را تأیید کرده‌اند. مالمیر، حسن‌زاده و حیدری (۱۳۹۵) در پژوهش خود نشان دادند که ۲۲٪ واریانس رضایت از زندگی دانشجویان توسط متغیرهای هوش معنوی و عزت نفس قابل تبیین است. حسین‌زاده، عزیزی و توکلی (۱۳۹۳) در پژوهش خود دریافتند که عزت نفس و خودکارآمدی با رضایت از زندگی رابطه مثبت و معنی‌دار دارند. ماکنس و اسپنس^۵ (۲۰۱۳) در پژوهشی بر روی نوجوانان دریافتند که ۲۴٪ از واریانس رضایت از زندگی توسط عزت نفس تبیین می‌شود. هیل^۶ (۲۰۱۵) نیز نشان داد که عزت نفس با رضایت از زندگی و شادی ذهنی ارتباط دارد. همچنین پژوهش‌های

1. Liu, J.

2. Papazisis, G., Nicolaou, P., Tsiga, E., Christoforou, Th., & Sapountzi-Krepia, D.

3. Cha, K. H.

4. Okwaraji, F. E., Aguwa, E. N., & Shiweobi-Eze, Ch.

5. Moksnes, U. K., & Espnes, G. A.

6. Hill, E.

بحرا و رانگاییا^۱ (۲۰۱۷)، اوکواراجی و همکاران (۲۰۱۶) و ری، اکترمرا و پنا^۲ (۲۰۱۱) نیز رابطه مثبت و معنادار بین عزت نفس و رضایت از زندگی را تأیید کردند. دینرو دینر^۳ (۱۹۹۵)، کوان، بوند و سینگلیر^۴ (۱۹۹۷) و فیلیپ، دانیال، کتی، ماروآرلن^۵ (۲۰۱۴) نیز بیان می‌کنند که عزت نفس از قوی‌ترین متغیرهای پیشین رضایت از زندگی است. علاوه بر این، عزت نفس یک واسطه جزئی از رابطه حمایت اجتماعی و رضایت از زندگی در میان نوجوانان است (کاپیکیران^۶، ۲۰۱۳؛ سیویتسی و سیویتسی^۷، ۲۰۰۹؛ کانگ و یو^۸، ۲۰۱۳). نیاز به عزت نفس یا احترام به خود یکی از نیازهای روان‌شناختی در انسان است که ارضای درست و واقع‌بینانه آن منجر به پیامدهای مثبت و کارآمدی می‌شود و از طرف دیگر عدم توجه به این نیاز منجر به احساس حقارت، درماندگی و کاهش عملکرد فرد خواهد شد.

باتوجه به مطالب بیان شده در مورد تأثیر جهت‌گیری مذهبی در کارکردهای روان‌شناختی مانند رضایت از زندگی، وجود پژوهش‌های متناقض در مورد رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی، خلأ پژوهشی در زمینه بررسی میانجی‌های رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی و وجود برخی پژوهش‌ها در زمینه رابطه عزت نفس با دو متغیر مذکور، پژوهش حاضر با هدف پر کردن خلأ مذکور و تبیین تناقض نتایج تحقیقات، رابطه جهت‌گیری مذهبی با رضایت از زندگی و کشف میانجی مهم این رابطه به بررسی نقش واسطه عزت نفس در رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی در دانشجویان و طلاب استان قم انجام شد.

۲. شیوه اجرای پژوهش

۲-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی است.

1. Behera, S., & Rangaiah, B.
2. Rey, L., Extremera, N., & Pena, M.
3. Diener, E., & Diener, M.
4. Kwan, V. S. Y., Bond, M. H., & Singelis, T. M.
5. Philip, H., Daniel, B., Katie, D., Mark, S., & Arlene, E.
6. Kapikiran, S.
7. Çivitci, N., & Çivitci, A.
8. Kong, F., & You, X.

۲-۲. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه‌های شهر قم و طلاب دختر و پسر حوزه‌های علمیه شهر قم در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ به تعداد دوازده هزار نفر بود. تعداد ۶۷۴ نفر (با استناد به جدول کرجسی - مورگان^۱) از این افراد به صورت در دسترس برای ورود به نمونه پژوهش انتخاب شدند.

۲-۳. ابزار پژوهش

۲-۳-۱. پرسش‌نامه رضایت از زندگی (SWLS)

این مقیاس پنج جمله‌ای توسط داینر، امونز، لارسن و گریفین^۲ (۱۹۸۵) برای سنجش میزان رضایت کلی از زندگی تهیه شده است. این مقیاس که در طیف پنج درجه‌ای لیکرت تنظیم شده است روایی (به شیوه همگرا و افتراقی) و پایایی (آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۵) مطلوبی دارد (داینر، و همکاران، ۱۹۸۵). این مقیاس توسط خیر و سامانی (۱۳۸۳)، به نقل از نصیری و جوکار، (۱۳۸۷) برای استفاده در ایران مورد انطباق قرار گرفت و شواهد روایی و پایایی آن مطلوب گزارش شد. در پژوهشی که جوکار (۱۳۸۵)، به نقل از نصیری و جوکار، (۱۳۸۷) بر روی ۵۷۷ دانش‌آموز دبیرستانی انجام داده است، ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۰ را برای این مقیاس به دست آورد و روایی آن را که به شیوه تحلیل عاملی محاسبه کرد، حاکی از وجود یک عامل کلی در مقیاس بود که توانست بیش از ۵۴٪ واریانس را تبیین نماید. در پژوهش نصیری و جوکار (۱۳۸۷) برای بررسی پایایی این مقیاس از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب ۰/۸۸ به دست آمد. روایی این مقیاس نیز با استفاده از تحلیل عوامل به روش مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس نشان داد که در این مقیاس یک عامل اصلی وجود دارد که ۶۴٪ از واریانس کل را تبیین می‌نماید (نصیری و جوکار، ۱۳۸۷).

۲-۳-۲. پرسش‌نامه عزت نفس روزنبرگ

این مقیاس ده ماده دارد و جمع جبری نمرات گویه‌ها نمره عزت نفس را نشان می‌دهد که هرچه نمره به دست آمده بالاتر باشد، عزت نفس بالاتر است. پایایی این آزمون با روش

1. Krejcie & Morgan.

2. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S

آلفای کرونباخ ۸۰/۰٪ برآورد شده است و برای تعیین اعتبار علمی این ابزار از روش روایی محتوایی استفاده شده است.

۳-۳-۲. مقیاس تجدید نظر شده جهت‌گیری مذهبی^۱ (هیل، ۱۹۹۹)

این پرسش‌نامه چهارده گویه‌ای که برگرفته از مقیاس آلپورت و راس (۱۹۶۷) است، دین‌داری را در چهارچوب سه مؤلفه جهت‌گیری دینی درونی^۲، جهت‌گیری دینی بیرونی فردی و جهت‌گیری دینی اجتماعی می‌سنجد که در طیف پنج درجه‌ای لیکرت تنظیم شده است. پایایی این مقیاس مناسب و قابل مقایسه با مقیاس اصلی است. این نسخه کوتاه، قابلیت کاربرد در افراد با سطوح مختلف تحصیلی را دارد. نسخه فارسی این مقیاس را قربانی، واتسن، قراملکی، موریس و هود^۳ (۲۰۰۲) طی روندی استاندارد، ترجمه و متناسب با شرایط دینی، مذهبی و فرهنگی کشور ایران بومی‌سازی کرده‌اند. بنابراین، پرسش‌نامه حاضر وابسته به فرهنگ نیست و همبستگی آن با مقیاس جهت‌گیری دینی مسلمانان و مسیحیان در ایالات متحده و ایران حاکی از درستی همگرایی مقیاس است (آقابابایی و رحیمی‌نژاد، ۱۳۹۱). پایایی درونی خرده‌مقیاس‌های آن با روش آلفای کرونباخ در ایالات متحده از ۵۹/۰ تا ۸۴/۰ به دست آمده است (آقابابایی و بلچنیو، ۲۰۱۴).

۳. یافته‌های پژوهش

جدول ۱

میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش

ردیف	متغیر	میانگین	انحراف معیار
۱	جهت‌گیری درونی	۳۰/۳۱	۷۲/۵
۲	جهت‌گیری بیرونی اجتماعی	۴۶/۸	۸۸/۲
۳	جهت‌گیری بیرونی فردی	۷۰/۱۱	۵۰/۲
۴	جهت‌گیری مذهبی کل	۴۷/۵۱	۴۸/۸
۵	عزت نفس	۹۶/۲۸	۷۵/۴
۶	رضایت از زندگی	۸۲/۲۰	۱۷/۷

1. Religious Orientation Scale-Revised

2. intrinsic

3. Ghorbani, N., Watson P. J., Gharamaleki, A. F., Morris, R. J., & Hood, R. W.

4. Aghababaei, N., & Błachnio, A.

میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در جدول ۱ نشان داده شده است. سن شرکت‌کنندگان ۱۷ تا ۴۲ سال بود که ۵۰/۵٪ (۳۴۰ نفر) آنان مرد و ۴۹/۵٪ آنان (۳۳۴ نفر) زن بودند.

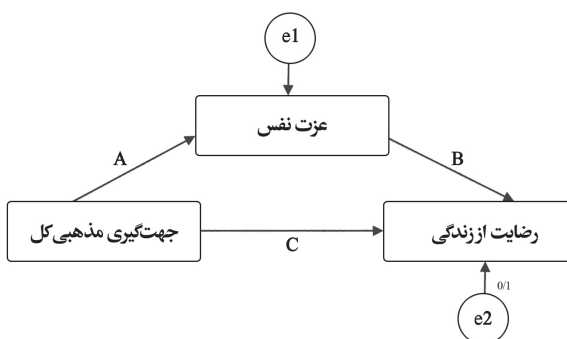
جدول ۲

رابطه بین متغیرهای پژوهش و زیرمقیاس‌های آن

متغیر	جهت‌گیری درونی	جهت‌گیری بیرونی اجتماعی	جهت‌گیری بیرونی فردی	جهت‌گیری مذهبی کل	عزت نفس
جهت‌گیری درونی	۱				
جهت‌گیری بیرونی اجتماعی	**۰/۱۵۰	۱			
جهت‌گیری بیرونی فردی	**۰/۵۶۰	**۰/۲۷۷	۱		
جهت‌گیری مذهبی کل	**۰/۸۸۷	**۰/۵۲۲	**۰/۷۶۶	۱	
عزت نفس	**۰/۲۵۲	**۰/۱۰۷	**۰/۲۰۴	**۰/۲۶۰	۱
رضایت از زندگی	**۰/۱۴۶	**۰/۱۷۶	**۰/۱۶۸	**۰/۲۱۵	**۰/۵۲۵

** $p < 0/01$

به منظور بررسی میانجیگری از مدل بارون و کنی (۱۹۸۶) استفاده شد. در صورتی که اثر جهت‌گیری مذهبی کل از طریق عزت نفس و به طور غیرمستقیم به رضایت از زندگی منتقل شود، عزت نفس، متغیر میانجی^۱ است. مدل مفهومی این مسئله در شکل ۱ نشان داده شده است.



شکل ۱. مدل مفهومی واسطه‌گری



پیش فرض آماری این مدل، توزیع نرمال متغیرهای میانجی و متغیر وابسته اصلی است. چون کجی و کشیدگی تمامی متغیرهای پژوهش بین $0/7$ و $-0/7$ و توزیع نرمال بود، این پیش فرض رعایت شد. همچنین عدم هم خطی متغیرهای پیش بین بررسی شد، تلرانس^۱ تمامی متغیرها بیش از $(0/93)$ و VIF کمتر از $1/1$ بود که نشانه عدم هم خطی متغیرهای پیش بین است.

به منظور بررسی میانجیگری براساس مدل بارون و کنی (۱۹۸۶)، سه مرحله نیاز است که در هر سه مرحله باید وزن های رگرسیونی معنادار باشند. این سه مرحله عبارتند از: پیش بینی متغیر وابسته اصلی (رضایت از زندگی) براساس متغیر مستقل اصلی (جهت گیری مذهبی کل) (مسیر مستقیم)، پیش بینی متغیر میانجی عزت نفس براساس متغیر مستقل اصلی (جهت گیری مذهبی کل) (مسیر غیرمستقیم) و پیش بینی متغیر وابسته اصلی (رضایت از زندگی) براساس متغیرهای مستقل اصلی (جهت گیری مذهبی کل) و میانجی (عزت نفس) به طور همزمان (مدل میانجی). در مرحله سوم اگر مسیر مستقیم متغیر مستقل (جهت گیری مذهبی کل) به متغیر وابسته (رضایت از زندگی) همچنان معنی دار باشد یعنی، متغیر مستقل به طور همزمان از هر دو مسیر مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر وابسته تأثیر می گذارد و میانجیگری جزئی است، اما اگر با حضور متغیر میانجی در مدل، مسیر مستقیم معنی دار نبود، بدین معنی است که مسیر غیرمستقیم تمام تأثیر مسیر مستقیم را به خود جذب کرده و متغیر میانجی به طور کامل میانجیگری می کند (حسین زاده، و همکاران، ۱۳۹۳). اجرای مراحل سه گانه از طریق انجام سه رگرسیون در spss یا معادلات ساختاری در Amos یا Lisrel انجام می شود. مزیت روش معادلات ساختاری آن است که رگرسیون های سه گانه در یک مدل اجرا و به طور هم زمان بررسی می شود (براون^۲، ۱۹۹۷، به نقل از شهابی زاده، ۱۳۹۴). از این رو، در پژوهش حاضر از روش تحلیل مسیر در Amos استفاده شد.

1. Telorance
2. Brown, R. L.

جدول ۲

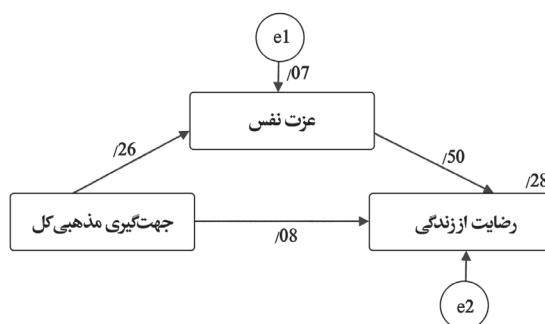
ضرایب استاندارد و معناداری مسیرها در مدل میانجیگری عزت نفس در رابطه جهت گیری مذهبی و رضایت از زندگی

(مرحله اول)			(مرحله دوم)			(مرحله سوم)		
مدل اثر مستقیم			مدل اثر غیرمستقیم*			مدل میانجیگری		
مسیر	ضریب استاندارد	معناداری	مسیر	ضریب استاندارد	معناداری	مسیر	ضریب استاندارد	معناداری
A	۰/۰۰۰	----	A	۰/۲۶۳	۰/۰۰۱	A	۰/۲۵۸	۰/۰۰۱
B	۰/۰۰۰	----	B	۰/۵۲۱	۰/۰۰۱	B	۰/۴۹۹	۰/۰۰۱
C	۰/۲۱۵	۰/۰۰۱	C	۰/۰۰۰	----	C	۰/۰۸۵	۰/۰۱۱

مسیر A: مسیر جهت گیری مذهبی کل به عزت نفس
 مسیر B: مسیر عزت نفس به رضایت از زندگی
 مسیر C: مسیر جهت گیری مذهبی کل به رضایت از زندگی

* $p < ۰/۰۰۱$

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود ضرایب رگرسیونی در تمامی مراحل معنادار است و در مرحله سوم فقط مسیر غیرمستقیم عزت نفس معنادار است، بنابراین، عزت نفس رابطه جهت گیری مذهبی کل و رضایت از زندگی را به طور کامل واسطه گری می کند.



شکل ۲. ضرایب استاندارد مسیرها در مدل میانجیگری عزت نفس در رابطه جهت گیری مذهبی کل و رضایت از زندگی

۴. بحث و نتیجه گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی نقش واسطه عزت نفس در رابطه جهت گیری مذهبی و رضایت از زندگی است. براساس پیشینه نظری و تجربی، الگویی ارائه شد و با استفاده از روش تحلیل مسیر مورد آزمون قرار گرفت. پیش فرض های آزمون از جمله نرمال بودن



و عدم هم خطی تأیید شدند. نتایج تحلیل مسیر درباره مدل پیشنهادی با داده‌های این پژوهش برازش خوبی داشت. بنابراین، باتوجه به یافته‌ها متغیر عزت نفس رابطه جهت‌گیری مذهبی کل و رضایت از زندگی را واسطه‌گری کلی می‌کند.

این نتایج نشان می‌دهد که جهت‌گیری مذهبی به طور غیر مستقیم یعنی از طریق عزت نفس، رضایت از زندگی را پیش بینی می‌کند. بنابراین، فرض اصلی این پژوهش مورد تأیید قرار گرفت، اما پژوهش حاضر در کنار هدف و فرض اصلی ارتباط بین متغیرها را نیز بررسی نموده است. بنابراین نتایج به دست آمده، آزمون همبستگی نشان داد که جهت‌گیری مذهبی درونی، بیرونی اجتماعی و بیرونی فردی با رضایت از زندگی به صورت مستقیم رابطه مثبت و معنادار دارد. بدین معنای که با افزایش میزان جهت‌گیری مذهبی در افراد، رضایت از زندگی در آنان افزایش می‌یابد. بنابراین، جهت رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی، هم به طور مستقیم و هم به طور غیرمستقیم و با میانجیگری عزت نفس تعیین می‌شود. همسو با ارتباط مستقیم جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی، حاجی زاده میمندی و برگمدی (۱۳۸۹)، عبدالله پور و همکاران (۱۳۹۰)، کمری سنقرآبادی و فتح‌آبادی (۱۳۹۱)، لیم و پاتنام (۲۰۱۴)، راکراچاکارن و همکاران (۲۰۱۵)، زوتی و همکاران (۲۰۱۶)، پیچ (۲۰۱۵) و پارک و همکاران (۲۰۱۲) نشان دادند که باورها و جهت‌گیری مذهبی موجب افزایش رضایت از زندگی در گروه‌های مختلف می‌شود، اما غیر همسو با یافته پژوهش حاضر، کتی، کاسترو وال^۱ (۲۰۱۷) نشان دادند که مسلمانان رضایت زندگی را به مراتب کمتر از افراد غیرمذهبی نشان می‌دهند که به نظر می‌رسد به دلیل موقعیت اجتماعی فقیرانه آنها نسبت به عوامل درون مذهبی، اعتقاد و تعلق خاطر در جامعه مورد بررسی باشد. همچنین پلوفه و تریمپلی^۲ (۲۰۱۷) در بررسی نقش مذهب در ارتباط بین میزان درآمد و رضایت از زندگی دریافتند که اعتقادات مذهبی در رضایت از زندگی نقش منفی دارد.

مذهب، نظام باوری منسجمی ایجاد می‌کند که باعث می‌شود افراد برای زندگی خود معنا پیدا کنند و به آینده امیدوار باشند. همچنین احساس داشتن رابطه شخصی با وجودی برتر، سبب ایجاد چشم انداز مثبتی در زندگی می‌شود (کمری سنقرآبادی و فتح‌آبادی،

1. Kate, J., Koster, K., & Waal, J.

2. Plouffe, R. A. & Tremblay, P. F. 1



۱۳۹۱). روان‌شناسان معتقدند که مذهب به انسان کمک می‌کند تا معنای حوادث زندگی به‌ویژه حوادثی که دردناک و اضطراب‌آمیز است را بفهمند و موجب دلگرمی و خرسندی مطبوعی در روان و روحیه فرد بشود (سواتزکی، راتنر و چیو، ۲۰۰۵). تعالیم دین اسلام و روایات، توکل مدام به خدا و یاد او و نعمت‌های الهی را در رضامندی از زندگی مهم می‌داند. قرآن مجید آرامش حقیقی را در گرو یاد خدا می‌داند: «الا بذكر الله تطمئن القلوب» (رعد: ۲۸) که در این آیه منظور از ذکر خداوند فقط ذکر زبانی نیست بلکه ذکر قلبی است. قرآن مجید در جای دیگر می‌فرماید: «کسانی که ایمان آوردند و ایمان خود را به ظلم نیالودند، در آرامش و امنیت‌اند» (انعام: ۸۶). بنابراین، توکل بر خدا و سپردن همه امور به وی باعث آرامش قلبی و رضامندی در زندگی می‌شود. همچنین خدای تعالی بندگان را به شکر و راضی بودن از خدا و عبادت دعوت کرده است؛ در آیه هفتم سوره زمر نیز آمده است: «اگر ناسپاسی کنید، همانا خدا بی‌نیاز است و ناپسندی را از بندگان نمی‌پسندد، اما اگر شاکر باشید، آن را برای شما می‌پسندد». معنی «پسندیدن برای شما» همان آرامش و رضایتی است که برای ما به ارمغان می‌آورد و معنای شکر، بهره‌برداری بهینه از نعمت‌هایی است که در اختیار انسان است؛ یعنی کاربرد صحیح آنها در طریقی است که صاحب نعمت توصیه کرده است و «رضایت» و خوشبختی و آرامش زمانی حاصل می‌شود که شرایط بیرونی با انتظارات نفسانی انطباق پیدا کند و میان ساختار روانی با آنچه فرد به دنبال آن است، تعارض ایجاد نشود. با ترکیب این دو حالت، یعنی شکر و رضایت، می‌توان نتیجه گرفت که «شکر» همان پندار، گفتار و کردار پسندیده‌ای است که رعایت آن «رضایت» نفس را به وجود می‌آورد. بنابراین، اگر آفریدگار انسان را به «شکر نعمت» فراخوانده است، شیوه رسیدن به رضایت واقعی و پایدار را که چیزی جز استفاده درست از نعمت‌ها نیست، به انسان تعلیم داده است و بدین‌گونه مذهب و جهت‌گیری مذهبی، رضامندی از زندگی را افزایش می‌دهد.

نتایج دیگر پژوهش همچنین نشان داد که جهت‌گیری مذهبی با عزت نفس رابطه مثبت و معنادار دارد. همسو با این نتایج، پژوهش‌های پایاپیس و همکاران (۲۰۱۳)، توریانو و همکاران (۲۰۱۲)، گرشاد و همکاران (۱۳۹۵)، فکوری و همکاران (۱۳۹۴) و بخشی ارجنکی و همکاران

(۱۳۹۳) نشان می‌دهد که مذهب می‌تواند عزت نفس را افزایش دهد. همچنین نتایج پژوهش بخشایش (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که بین تمام مؤلفه‌های عزت نفس (خانوادگی، اجتماعی، تحصیلی و عمومی) و توکل بر خدا ارتباط معناداری وجود دارد. رعایت آموزه‌های مذهبی باعث افزایش کارایی فرد می‌شود که به طور مستقیم با بهبود عزت نفس رابطه دارد (جوانبخت، ضیا، هومن و رهنما، ۲۰۱۰).

مذهب ایجاد رابطه معنوی با دنیایی نامحسوس است که این رابطه در تنهایی و دور از همه وابستگی‌ها صورت گرفته است و به ادراک نظم نامرئی از پدیده‌های جهان هستی و اعتماد به خداوند و پذیرش تمام آفریده‌های او منجر می‌شود. (خدایاری فرد، فقیهی، غباری بناب، شکوهی یکتا، و به پژوه، ۱۳۸۵) همچنین تکریم و حمایت مذهب از پیروان خود و پذیرش اعمال آنان که همسو با اهداف مذهبی است، ادراکی مثبت نسبت به خود را فرد ایجاد می‌کند به طوری که سبب ایجاد اعتماد به روش زندگی خود که منطبق با موازین دینی است، می‌شود. همچنین فرد با قرار گرفتن در جمع مذهبیون در جایگاه یک انسان که با تمام ویژگی‌های فطری و انسانی خود خواهان نیل به سعادت و کمال است، احساس هویت و حرمت به خود در او تقویت خواهد شد (رحیمی نژاد، ۱۳۷۹، به نقل از خدایاری فرد... و همکاران، ۱۳۸۵).

از دیگر نتایج پژوهش حاضر وجود رابطه معنادار بین عزت نفس با رضایت از زندگی است. همسو با این یافته پژوهش‌های مالمیرو و همکاران (۱۳۹۵)، حسین زاده و همکاران (۱۳۹۳)، یو (۲۰۱۷)، بحرا و رانگایا (۲۰۱۷)، اوکواراجی و همکاران (۲۰۱۶)، هیل (۲۰۱۵)، ماکنس و اسپنس (۲۰۱۳)، کنگ و یو (۲۰۱۳)، کاپیکیرا (۲۰۱۳)، ری اسکتمرا و پینا (۲۰۱۱)، اما پژوهش شیخ الاسلامی، نجاتی و احمدی (۱۳۹۰) رابطه معناداری را بین عزت نفس و رضایت از زندگی نشان نداده است.

به طور طبیعی احساس عزت نفس و شایستگی منجر به تجربه عواطف و احساسات مثبت در افراد می‌شود. افراد با عزت نفس بالا از راهبردهای خودتنظیمی سازگارانه و پاسخ‌های مؤثرتری در موقعیت‌های مختلف استفاده می‌کنند که این شیوه برخورد، شادکامی آنان را در بر دارد (اورسان و جاست، ۲۰۰۷) و موجب افزایش رضایت از زندگی در آنان می‌شود. تحقیقات نشان داده است افرادی که عزت نفس بیشتری دارند رابطه بهتری با



دیگران برقرار می‌کنند، دیدگاه بهتری در زندگی دارند و همچنین از فرصت‌ها بهتر استفاده می‌کنند (زکی، ۱۳۸۶). افرادی که عزت نفس بالایی دارند بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند و راحت‌تر از دیگران به اهداف خود می‌رسند. در مقابل، افرادی که عزت نفس پایینی دارند، اغلب در پایان کار بازنده‌اند. نیاز به احساس ارزش و عزت نفس برای تعادل روانی و تکامل وجود فرد در شرایط اجتماعی بسیار ضروری است (شاملو، ۱۳۹۵) که همه اینها سبب افزایش رضایت از زندگی فرد می‌شود. در رابطه عزت نفس و رضایت از زندگی در منظر پیشوایان دین اسلام نیز ارتباط مستحکمی دیده می‌شود. در حدیثی از امام جواد (ع) آمده است: «عزت مؤمن در بی‌نیازی او از مردم است» (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۷). امام علی (ع) نیز می‌فرماید: «هر کس به آنچه خداوند به او داده است راضی باشد، راحت‌ترین زندگی را خواهد داشت» (آمدی، ۱۴۲۹ ه.ق). بنابراین، بی‌نیازی از مردم نشانه عزت نفس است که رضایت و راحتی را در زندگی در پی دارد.

از محدودیت‌های پژوهش حاضر عدم بررسی ابتلای گروه نمونه به انواع بیماری‌های جسمی و روانی و عدم تعمیم نتایج به گروه‌های دیگر است. بنابراین، انجام پژوهش‌هایی که انواع بیماری‌های روانی و جسمی را در گروه نمونه مورد بررسی قرار دهد و همچنین انجام پژوهش در گروه‌های دیگر مفید به نظر می‌رسد. براساس نتایج به دست آمده در اهمیت و نقش جهت‌گیری مذهبی و عزت نفس در رضایت از زندگی، پیشنهاد می‌شود که با آموزش‌های مناسب و مستمر، آگاهی‌های مذهبی برای تقویت عزت نفس و ارتقای سطح رضایت از زندگی در دانشجویان تلاش شود تا از این رهگذر بتوان آینده‌ای موفق و سالم برای افراد و در نهایت جامعه ترسیم نمود.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۷۴). مترجم: الهی قمشه‌ای، مهدی. قم: انتشارات اعتماد.
- * نهج‌البلاغه (۱۳۸۸). مترجم: دشتی، محمد. تهران: انتشارات پیام عدالت.
۱. ابن شعبه حرانی، ابومحمد الحسن بن علی بن الحسین (۱۳۶۷). تحف‌العقول. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۲. آقابابایی، ناصر، و رحیمی‌نژاد، عباس (۱۳۹۱). عامل عمومی شخصیت و ارتباط آن با دین‌داری. نشریه علوم روان‌شناختی، ۴۴(۱۱)، ۹-۱.
۳. آمدی، عبدالواحد (۱۴۲۹ ه.ق). غررالحکم و درر الکلم. قم: مؤسسه دارالکتاب الاسلامی.
۴. بخشی‌ارجنکی، بتول،، شریفی، طیه، و قاسمی‌پیربلوطی، محمد (۱۳۹۴). بررسی رابطه بهزیستی روان‌شناختی با نگرش دینی، عزت نفس و سرسختی روان‌شناختی با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه دولتی شهرکرد. نشریه مدیریت ارتقای سلامت، ۳، ۶۰-۶۹.

۵. بدری گرگری، رحیم، و فرید، ابوالفضل (۱۳۹۵). رابطه بین جهت‌گیری مذهبی درونی و رفتارهای سلامت جسمی، روانی و معنوی و نقش واسطه‌ای ارزیابی چالش برانگیز بودن. *نشریه راهبرد فرهنگ* ۲۰، ۶۷-۸۲.
۶. حاجی‌زاده میمند، مسعود، و برغمندی، مهدی (۱۳۸۹). رابطه عمل به باورهای دینی و رضایت از زندگی در بین سالمندان. *نشریه سالمندی ایران* ۱۵، (۵)، ۸۷-۹۴.
۷. حسین‌زاده، علی‌اصغر، عزیزی، مرتضی، و توکلی، حسین (۱۳۹۳). حمایت اجتماعی و رضایت از زندگی در نوجوانان: نقش واسطه‌ای خودکارآمدی و حرمت خود. *نشریه روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی* ۴۱، (۱۱)، ۱۱۴-۱۰۳.
۸. خدایاری فرد، محمد، فقیهی، علی‌نقی، غباری بناب، باقر، شکوهی یکتا، محسن، و به‌پژوه، احمد (۱۳۸۵). آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دین‌داری در جامعه دانشجویی. *نشریه روان‌شناسی و علوم تربیتی* ۳۸، (۳)، ۴۵-۲۳.
۹. رحمتی، امین، فرحوش، محمد، رضاییان بیلندی، حسین، نصرافهانی، محمدسعید، و مصلحی، جواد (۱۳۹۶). نقش عوامل شخصیتی و جنسیت در رابطه بین جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی در دو گروه طلاب و دانشجویان شهر قم. *کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی*. تهران.
۱۰. زکی، محمدعلی (۱۳۸۶). کیفیت زندگی و رابطه آن با عزت نفس در بین دانشجویان دختر و پسر دانشگاه اصفهان. *نشریه روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران* ۴، (۱۳)، ۴۱۶-۴۱۹.
۱۱. سجودی، عادل، معصومی‌راد، رضا، آوردیده، سولماز، و عبدی، فرزین (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رضایت از زندگی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه پیام نور واحد شفت). *نشریه رویش روان‌شناسی* ۱۲، (۴)، ۱۹-۳۰.
۱۲. شاملو، سعید (۱۳۹۵). *مکتب‌ها و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت*. تهران: انتشارات رشد.
۱۳. شهایی‌زاده، فاطمه (۱۳۹۴). مدل علی راهبردهای مقابله مذهبی: نقش کارکرد خانواده و دلبستگی به خدا. *نشریه مطالعات روان‌شناختی* ۱۱، (۲)، ۱۳۵-۱۶۵.
۱۴. شیخ‌الاسلامی، راضیه، نجاتی، عصمت، و احمدی، ساره (۱۳۹۰). پیش‌بینی مؤلفه‌های شادکامی زنان متأهل از طریق عزت نفس و روابط. *نشریه زن در فرهنگ و هنر* ۱، (۳)، ۳۹-۵۴.
۱۵. صالحی، ایرج، و مسلمان، مهسا (۱۳۹۴). رابطه نگرش‌های مذهبی با افسردگی، اضطراب، استرس در دانشجویان دانشگاه گیلان. *نشریه دین و سلامت* ۱، (۳)، ۵۷-۶۴.
۱۶. عبدالله پور، نازی، مهدوی اقدم، میرروح‌الله، قلی‌زاده، حسین، و اشرفی زکی، زینب (۱۳۹۰). رابطه بین دین‌داری با رضایت از زندگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز. *نشریه تربیت اسلامی* ۱۲، (۶)، ۱۵۳-۱۴۱.
۱۷. فکوری، الهام، پیله‌ورزاده، مطهره، شمسی، افضل، و قادری، مصعب (۱۳۹۴). ارتباط باورهای مذهبی با عزت نفس دانشجویان. *نشریه علوم پزشکی زانکو* ۱۶، (۴۹)، ۵۰-۶۰.
۱۸. کمری سنقرآبادی، سامان، و فتح‌آبادی، جلیل (۱۳۹۱). بررسی نقش جهت‌گیری مذهبی و امید به زندگی در میزان رضایت از زندگی. *نشریه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی* ۲۸، (۷)، ۱۶۰-۱۷۸.
۱۹. گرشاد، افسانه، هاشمی، میترا، حاتمی، اعظم، حسین‌پور، بهناز، استادی، ناهید، حسین‌زاده، عاطفه، و تاجزاده، عادل (۱۳۹۵). بررسی رابطه عزت نفس و نگرش‌های مذهبی در دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی بجنورد. *نشریه دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی* ۸، (۳)، ۴۳۹-۴۴۵.
۲۰. گلی، مهرناز (۱۳۹۴). نقش والدین در پرورش عزت نفس فرزندان و سلامت معنوی آنان از دیدگاه اسلام. *نشریه تاریخ پزشکی* ۲۷، (۷)، ۱۰۱-۱۲۸.
۲۱. مالیم، طیبه، حسن‌زاده، رمضان، و حیدری، جبار (۱۳۹۵). پیش‌بینی رضایت از زندگی براساس هوش معنوی و عزت نفس. *نشریه دین و سلامت* ۱، (۴)، ۳۵-۲۹.
۲۲. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۴). *بجاء الانوار*. بیروت: انتشارات داراحیاء التراث العربی.
۲۳. نژادعمران، روح‌الله، و کمالوند، پیمان (۱۳۹۵). مفهوم‌شناسی تطبیقی عزت نفس در قرآن و روان‌شناسی انسان‌گرا. *نشریه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی* ۲۷، ۱-۳۲.
۲۴. نصیری، حبیب‌الله، و جوکار، بهرام (۱۳۸۷). معناداری زندگی، امید، رضایت از زندگی و سلامت روان در زنان (گروهی از زنان شاغل فرهنگی). *نشریه پژوهش زنان* ۶، (۲)، ۱۵۷-۱۷۶.
۲۵. هاشمیان، پژمان (۱۳۹۴). *مهارت‌های نیل به رضایت از زندگی از منظر قرآن و کلام معصومین (علیهم‌السلام)*. همایش اسلام و سلامت روان. جهاد دانشگاهی واحد هرمزگان. دانشگاه هرمزگان.

26. Aghababaei, N., & Błachnio, A. (2014). Purpose in Life Mediates the Relationship Between Religiosity and Happiness: Evidence from Poland Mental Health. *Religion & Culture*, 17(8), 827-831.
27. Allport, G. W., & Ross, M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443.
28. Awick, E. A., Ehlers, D., Fanning, J., Phillips, S. M., Wójcicki, T., Mackenzie, M. J., & McAuley, E. (2017). Effects of a Home-Based DVD-Delivered Physical Activity Program on Self-Esteem in Older Adults: Results From a Randomized Controlled Trial. *Psychosomatic medicine*, 1, 71-79.
29. Behera, S., & Rangaiah, B. (2017). Relationship between emotional maturity, self-esteem and life-satisfaction: A study on traditional dancers of Odisha region. *Cogent Psychology*, 4, 1-13.
30. Cha, K. H. (2003). Subjective well-being among college students. *Social Indicators Research*, 62, 455- 477.
31. Çivitci, N., & Çivitci, A. (2009). Self-esteem as mediator and moderator of the relationship between loneliness and life satisfaction in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 47(8), 954-958.
32. Diener, E., & Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663.
33. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
34. Hill, E. (2015). *The Relationship between Self-Esteem, Subjective Happiness and Overall Life Satisfaction*. Degree – Bachelor of Arts Honour Degree. National College of Ireland. Mayor Street. Dublin.
35. Hill, P. C. (1999). *Religious Orientation Scale-Revised*. Birmingham: Religious Education Press.
36. Ho, H. C. (2017). Elderly volunteering and psychological well-being. *International Social Work*, 60(4), 1028-1038.
37. Javanbakht, M., Ziaee, A., Homam, M., & Rahnama, A. (2010). Effect of Ramadan fasting on self-esteem and mental health of students. *Journal Fundamen Ment Health*, 11(4), 266-273.
38. Kapikiran, S. (2013). Loneliness and life satisfaction in Turkish early adolescents: The mediating role of self esteem and social support. *Social Indicators Research*, 111(2), 617-632.
39. Kate, J., Koşter, K., & Waal, J. (2017). The Effect of Religiosity on Life Satisfaction in a Secularized Context: Assessing the Relevance of Believing and Belonging. *Reviw Religuse Research*, 59,135–155.
40. Kong, F., & You, X. (2013). Loneliness and self-esteem as mediators between social support and life satisfaction in late adolescence. *Social Indicators Research*, 110(1), 271-279.
41. Kwan, V. S. Y., Bond, M. H., & Singelis, T. M. (1997). Pancultural explanations for life satisfaction: Adding relationship harmony to self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1038-1051.
42. Lim, C. h., & Putnam, R. (2014). Religion, Social Networks, and Life Satisfaction. *American Sociological Review*, 75(6), 914-933.
43. Liu, J. (2013). dol worship, religiosity, and self-esteem among university and

- secondary students in Hong Kong. *Discovery -SS Student E-journal*, 2, 15-28.
44. Moksnes, U. K., & Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and life satisfaction in adolescents gender and age as potential moderators. *Qual Life Research*, 22(10), 1-13.
 45. Nachiappan, S., & Ganaprakasam, C. h., & Suffian, S. (2018). Examining the role of religion in development altruism and self- steem among youth. *Muallim Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 2(1), 74-83.
 46. Okwaraji, F. E., Aguwa, E. N., & Shiweobi-Eze, Ch. (2016). Life Satisfaction, Self Esteem and Depression in a Sample of Nigerian Adolescents. *International Neuropsychiatric Disease Journal*, 5(3), 1-8.
 47. Papazisis, G., Nicolaou, P., Tsiga, E., Christoforou, Th., & Sapountzi-Krepia, D. (2013). Religious and spiritual beliefs, self-esteem, anxiety, and depression among nursing students. *Nursing and Health Sciences*, 16(2), 232-238.
 48. Park, J., Roh, S., & Yeo, Y. (2012). Religiosity, social support, and life satisfaction among elderly Korean immigrants. *The Gerontologist*, 52(5), 641-649.
 49. Pearlin, L. I., & Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of health and social behavior*, 19(1), 2-21.
 50. Philip, H., Daniel, B., Katie, D., Mark, S., & Arlene, E. (2014). A big factor approach to modeling the Rosenberg Self-Esteem Scale. *Journal of Personality and Individual Differences*, 66, 188-192.
 51. Plouffe, R. A. & Tremblay, P. F. (2017). The relationship between income and life satisfaction: Does religiosity play a role? *Personality and Individual Differences*, 109 , 67-71.
 52. Rakrachakarn, V., Moschis, G. P., Ong, F. S., & Shannon, R. (2015). Materialism and life satisfaction: the role of religion. *Journal Religius Health*, 54(2), 413-426.
 53. Rey, L., Extremera, N., & Pena, M. (2011). Perceived emotional intelligence, self esteem and life satisfaction among adolescents. *Psychosocial Interventions*, 20(2), 227-234.
 54. Sawatzky, R., Ratner, P. A., & Chiu, L. (2005). A Metaanalysis of Relationship between Spirituality and Quality of Life. *Social Indicators Research*. 72, 153-188.
 55. Stolz, H. E., Olsen J. A., Henke, T. M., & Barber, B. K. (2013). Adolescent Religiosity and Psychosocial Functioning: Investigating the Roles of Religious Tradition, National-Ethnic Group, and Gender. *Child Development Research*, ID 814059, 1-13.
 56. Thimm, J. C. (2010). Personality and early maladaptive schemas: A five-factor model perspective. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 41, 373-380.
 57. Turiano, N. A., Shawn, D., Whiteman, S. E., Hampson, B. W., & Daniel, K. (2012). Personality and substance use in midlife: Conscientiousness as amoderator and the effects of trait change. *Journal of Research in Personality*, 46, 295-305.
 58. Wright, M. O., Crawford, E., & Del Castillo, D. (2009). Childhood emotional maltreatment and later psychological distress among college students: The mediating role of maladaptive schemas. *Journal of Child Abuse and Neglect*, 33(1), 59-68.
 59. Wright, T. A., & Cropanzano, R. (2000). Psychological well-being and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5, 84-94.
 60. Yoo, J. (2017). The Effect of Religious Involvement on Life Satisfaction among

- Korean Christians: Focused on the Mediating Effect of Spiritual Well-Being and Self-Esteem. *Journal of Pastoral Care & Counseling*, 71(4), 257–266.
61. Zotti, R., Speziale, N., & Barra, C. (2016). On the causal effect of religiosity on life satisfaction using a propensity score matching technique. *International Journal of Social Economics*, 43(10), 1031-1048.